

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**  
**Харківський національний університет внутрішніх справ**  
**Сумська філія**  
**Кафедра юридичних дисциплін**

**ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ**

з навчальної дисципліни «Адміністративно-юрисдикційна діяльність поліції»  
обов'язкових компонент  
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
262 Правоохоронна діяльність (поліцейські)

за темою – «Характеристика та порядок застосування поліцейських  
заходів»

**Харків 2023**

**ЗАТВЕРДЖЕНО**

Науково-методичною радою  
Харківського національного  
університету внутрішніх справ  
Протокол від 30.08.2023 № 7

**СХВАЛЕНО**

Вченою радою Сумської філії  
Протокол від 29.08.2023 № 7

**ПОГОДЖЕНО**

Секцією Науково-методичної ради  
ХНУВС з юридичних дисциплін  
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри юридичних дисциплін Сумської філії  
Харківського національного університету внутрішніх справ (*Протокол від  
29.08.2023 № 1*)

**Розробник:** професор кафедри юридичних дисциплін Сумської філії  
Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор  
юридичних наук, доцент Ващенко Світлана Сергіївна

**Рецензенти:**

Проректор Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор  
юридичних наук, професор, Заслужений юрист України Музичук Олександр  
Миколайович

## **План**

1. Загальноправова характеристика поліцейських заходів
2. Сутність і види превентивних поліцейських заходів
3. Сутність і види поліцейських заходів примусу

## **Література**

### **Нормативна:**

1. Про Національну поліцію : Закон України : від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 63. Ст. 2075.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. додаток до № 51. ст.1122.

### **Основна (навчальна та наукова література):**

1. Адміністративно-юрисдикційна діяльність Національної поліції України : навч. посіб. / за заг. ред. О. І. Безпалової ; [О. В. Джафарова, С. О. Шатрава, К. Л. Бугайчук та ін. ; передм. О. І. Безпалової] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2021. 466 с.
2. Адміністративно-юрисдикційна діяльність Національної поліції України: Навч. посібник / За заг. ред. заслуженого юриста України В.А. Глуховеї. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 264 с.
3. Адміністративно-юрисдикційна діяльність поліції : Навчальний посібник. Київ: «Центр учбової літератури». 2016. 336 с.
4. Шоптенко С. С. Адміністративно-юрисдикційна діяльність правоохоронних органів в Україні: монографія / за заг. ред. О. М. Музичука. Х.: Константа, 2018. 432 с.
5. Адміністративна діяльність органів поліції України : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка ; [О. І. Безпалова, О. В. Джафарова, В. А. Троян та ін. ; передм. В. В. Сокурєнка] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2017. 432 с.

### **1. Загальноправова характеристика поліцейських заходів**

Поліцейський захід – це дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень.

Метою поліцейського заходу є оперативне вирішення питань, ситуації на місці шляхом використання чітко визначених законодавством засобів, спрямоване на негайне настання фактичного результату щодо охорони прав і

свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Поліцейські заходи можуть бути превентивного та примусового характеру. Також поліцейські заходи можуть бути передбачені як Законом України «Про Національну поліцію», Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кримінальним процесуальним кодексом України, так і іншими законами. Слід наголосити, що закріплення видів, умов та порядку застосування поліцейських заходів у підзаконних нормативно-правових актах є незаконним.

До ознак поліцейського заходу слід віднести такі:

- 1) застосовується лише поліцейським;
- 2) його реалізація можлива виключно в межах та на підставі правових норм, що визначені Законом України «Про Національну поліцію» або іншими нормативно-правовими актами;
- 3) здійснюється у формі певних інтелектуально-вольових (вербальних) дій та фізичних (невербальних) дій; застосування такого заходу не потребує видання адміністративного акта, що, однак, не виключає можливості його реалізації на підставі та на виконання такого акта;
- 4) спрямований на настання фактичного результату, а не правових наслідків;
- 5) повинен мати обов'язкове процесуальне оформлення, а у випадку вчинення поліцейського заходу з порушенням правових норм, визначених Законом України «Про Національну поліцію» (або Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кримінальним процесуальним кодексом України та іншими законами), він може бути оскаржений у судовому чи позасудовому порядку шляхом звернення громадян до відповідних інституцій;
- 6) може мати примусовий або превентивний характер.

Підставами для застосування поліцейського заходу є юридичні та фактичні передумови.

До юридичних передумов застосування поліцейського заходу слід віднести: 1) закріплення на рівні Закону України «Про Національну поліцію» (або Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кримінальним процесуальним кодексом України та іншими законами) покладених на поліцію повноважень щодо застосування певних поліцейських заходів; 2) законодавчо закріплені вимоги, порядок і процедура вчинення та оформлення поліцейських заходів; 3) законодавчо закріплені умови, за яких може застосовуватися той чи інший поліцейський захід.

Фактичні передумови застосування поліцейських заходів також мають своє нормативне закріплення та визначаються з урахуванням покладених на поліцію повноважень.

Тільки за наявності фактичних та юридичних умов поліцейські можуть вчиняти відповідні дії або комплекс дій превентивного чи примусового характеру, що обмежують певні права і свободи людини, з дотриманням нормативно закріплених вимог до їх вчинення.

Поліцейський захід застосовується виключно для виконання повноважень поліції. Повноваження поліції поділяються на основні, додаткові та у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення<sup>40</sup>. Основні повноваження поліції визначені ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію». У ст. 24 зазначеного Закону закріплено, що на поліцію можуть бути покладені також додаткові повноваження, які закріплюються виключно законом<sup>41</sup>.

Вимоги до поліцейських заходів чітко сформульовано у ст. 29 Закону України «Про Національну поліцію», відповідно до приписів якої він повинен бути законним, необхідним, пропорційним та ефективним. Так, поліцейський захід є законним, коли його вчинено на підставі та у межах закону, що впливає з ч. 2 ст. 6 та ч. 2 ст. 19 Конституції України<sup>42</sup>. Відповідно, його вчинення всупереч закону так чи інакше може порушити права та обов'язки інших осіб, що зумовить настання відповідних правових наслідків.

Обраний поліцейський захід є необхідним, якщо для виконання повноважень поліції неможливо застосувати інший захід або його застосування

буде неефективним, а також якщо такий захід заподіює найменшу шкоду як адресату заходу, так і іншим особам.

Застосований поліцейський захід є пропорційним, якщо шкода, заподіяна охоронюваним законом правам і свободам людини або інтересам суспільства чи держави, не перевищує блага, для захисту якого він застосований, або створеної загрози заподіяння шкоди.

Обраний поліцейський захід є ефективним, якщо його застосування забезпечує виконання повноважень поліції.

Поліцейський захід припиняється, якщо досягнуто мети його застосування, якщо неможливість досягнення мети заходу є очевидною або якщо немає необхідності у подальшому застосуванні такого заходу.

Відповідно до ст. 30 Закону України «Про Національну поліцію» поліція для виконання покладених на неї завдань вживає заходів реагування на правопорушення, визначені Кодексом України про адміністративні правопорушення<sup>44</sup> та Кримінальним процесуальним кодексом України<sup>45</sup>), на підставі та в порядку, визначених законом.

## **2. Сутність і види превентивних поліцейських заходів**

Поліція для охорони прав і свобод людини, запобігання загрозам публічній безпеці та порядку або припинення їх порушення також застосовує в межах своєї компетенції поліцейські превентивні заходи і заходи примусу, визначені законодавством.

Превентивні поліцейські заходи – це дія або комплекс дій, що обмежують певні права і свободи людини, використання яких не завжди пов'язане з протиправною поведінкою конкретних осіб, і застосовуються відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень із дотриманням установлених законом вимог. Застосування превентивних заходів поліцією не є самоціллю, воно доповнює проведення виховних, інформаційних та роз'яснювальних заходів і здійснюється на засадах законності, необхідності, пропорційності, ефективності та дотримання прав і свобод людини.

Превентивні поліцейські заходи передбачають у встановлених законом випадках застосування обмежень певних прав і свобод до людей та організацій, в чому й виявляється їх примусовий характер, хоча правопорушення при цьому відсутні. Тобто ці заходи мають чітку профілактичну спрямованість, орієнтовані на захист інтересів публічної безпеки й порядку, на недопущення вчинення правопорушень. Сутність профілактичного впливу превентивних поліцейських заходів полягає, по-перше, в тому, щоб не допустити протиправної поведінки з боку конкретних осіб, схильних до такої поведінки, а по-друге, в усуненні причин, які сприяють вчиненню правопорушень, і створенні умов, що виключають протиправну поведінку.

На відміну від заходів поліцейського примусу, які є реакцією на протиправні діяння людини, превентивні поліцейські заходи використовуються для попередження, профілактики правопорушень, а також для забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Застосуванням превентивних поліцейських заходів у ряді випадків забезпечується виявлення правопорушень, завдяки чому також здійснюється профілактичний вплив. Превентивні поліцейські заходи не містять у собі елементу покарання особи, до якої вони застосовуються, до того ж їх використання часто зовсім не пов'язане з протиправною поведінкою конкретних осіб. Превентивні поліцейські заходи, не маючи карального характеру, не потребують установлення вини порушника як обов'язкової умови застосування, а також інших обов'язкових ознак протиправного діяння.

Застосовуючи превентивні поліцейські заходи, поліцейські створюють необхідні умови для неухильного додержання законів, виявлення і припинення різних правопорушень, відвертають можливі посягання на інтереси суспільства і держави, які охороняються правом.

Підставами для застосування превентивних поліцейських заходів можуть бути реальне припущення про намір особи вчинити правопорушення (поверхнева перевірка, зупинення транспортного засобу), виникнення обставин, що загрожують публічній безпеці й порядку (вимога залишити місце та

обмеження доступу на визначену територію, обмеження пересування особи чи транспортного засобу або фактичного володіння річчю), тощо.

Для одних випадків підстави об'єктивно не залежать від суб'єкта і його поведінки. Так, використання поліцейським транспортних засобів підприємств, установ, організацій має місце в разі виникнення необхідності переслідування злочинця.

Для застосування інших превентивних поліцейських заходів такі підстави виникають у зв'язку з настанням умов, які хоч і не є результатом учинення конкретного правопорушення особою, але безпосередньо можуть бути пов'язані з її попередньою антигромадською поведінкою, що вказує на можливість вчинення нею правопорушень, наприклад, систематичне порушення публічної безпеки та порядку<sup>47</sup>.

Відповідно до ст. 31 Закону України «Про Національну поліцію» поліція може застосовувати такі превентивні заходи, як:

- 1) перевірка документів особи (ст. 32);
- 2) опитування особи (ст. 33);
- 3) поверхнева перевірка і огляд (ст. 34);
- 4) зупинення транспортного засобу (ст. 35);
- 5) вимога залишити місце та обмеження доступу до визначеної території (ст. 36);
- 6) обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю (ст. 37);
- 7) проникнення до житла чи іншого володіння особи (ст. 38);
- 8) перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ (ст. 39);
- 9) застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, засобів фото- і кінозйомки, відеозапису (ст. 40);
- 10) перевірка дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб;



11) поліцейське піклування (ст. 41).

Під час здійснення превентивних поліцейських заходів поліція зобов'язана повідомити особі про причини застосування до неї превентивних заходів, а також довести до її відома нормативно-правові акти, на підставі яких застосовуються такі заходи.

### **3. Сутність і види поліцейських заходів примусу**

У виняткових випадках, коли необхідно припинити протиправні дії, небезпечні для життя та здоров'я поліцейського або інших осіб, у тому числі й тоді, коли були використані й не дали бажаних результатів усі інші форми попереднього впливу на поведінку правопорушника, поліція може застосовувати примусові заходи. Заходи примусу характеризуються насамперед тим, що їх застосування зумовлюється реальною протиправною ситуацією й починається в момент, коли вона досягла певного розвитку, тобто коли використання превентивних заходів стає неефективним або зовсім марним.

Примус традиційно розглядають із позицій захисту сформованих державою правовідносин і забезпечення неухильного й точного виконання норм права. Застосування примусу не є самоціллю, він є наслідком певної поведінки різних соціальних суб'єктів, яка відхиляється від вимог правових норм, становить загрозу відносинам, що цими нормами регулюються й охороняються, і застосовується з метою усунення («зняття») такої поведінки. Відповідно, головне призначення заходів примусу полягає в тому, щоби вчасно відреагувати на ті чи інші антисуспільні діяння, спонукати, змусити певних осіб виконувати вимоги правових норм, припинити чи перервати правопорушення й тим самим не допустити настання їх шкідливих наслідків.

Водночас примус завжди є правовим, оскільки він регулюється різними галузями права (адміністративним, кримінально-процесуальним, цивільним тощо). Поліцейські примусові заходи є винятковими заходами адміністративного примусу, що безпосередньо припиняють наявні правопорушення чи об'єктивно протиправні діяння. За допомогою примусових

заходів поліцейський здатен самостійно й оперативно вирішити конфліктну ситуацію та примусово припинити правопорушення.

Відповідно до ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію» поліція під час виконання повноважень, визначених цим Законом, уповноважена застосовувати такі заходи примусу:

- 1) фізичний вплив (силу);
- 2) застосування спеціальних засобів;
- 3) застосування вогнепальної зброї.

Фізичним впливом є застосування будь-якої фізичної сили, а також спеціальних прийомів боротьби з метою припинення протиправних дій правопорушників.

Спеціальні засоби як поліцейські заходи примусу – це сукупність пристроїв, приладів і предметів, спеціально виготовлених, конструктивно призначених і технічно придатних для захисту людей від ураження різними предметами (в тому числі від зброї), тимчасового (відворотного) ураження людини (правопорушника ,супротивника), пригнічення чи обмеження волі людини(психологічної чи фізичної ) шляхом здійснення впливу на неї чи предмети, що її оточують, з чітким регулюванням підстав і правил застосування таких засобів та службових тварин.

Для виконання своїх повноважень поліцейські можуть використовувати такі спеціальні засоби:

- 1) гумові та пластикові кийки;
- 2) електрошокові пристрої контактної та контактнo-дистанційної дії;
- 3) засоби обмеження рухомості( кайданки, сітки для зв'язування тощо);
- 4) засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії;
- 5) засоби примусової зупинки транспорту;
- 6) спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби;
- 7) службових собак та службових коней;
- 8) пристрої, гранати та боєприпаси світлозвукової дії;
- 9) засоби акустичного та мікрохвильового впливу;

10) пристрої, гранати, боєприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень;

11) пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії;

12) засоби, споряджені безпечними димоутворюючими препаратами;

13) водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби.

Відповідно до п. 8.2 Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів, затвердженої наказом МВС України від 21.08.1998 № 622, вогнепальна зброя – це зброя, яка призначена для ураження цілей снарядами, що одержують спрямований рух у стволі (за допомогою сили тиску газів, які утворюються в результаті згоряння металевого заряду) та мають достатню кінетичну енергію для ураження цілі, що знаходиться на визначеній відстані.

Особливістю застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї фактично є те, що вони спрямовані безпосередньо на особу правопорушника, здатні завдати певної фізичної шкоди та навіть позбавити його життя, на підставі чого забороняється застосування поліцейським примусових заходів, не визначених Законом України «Про Національну поліцію»<sup>51</sup>. Можливість заподіяння шкоди здоров'ю порушника має бути мінімальною.

Поліцейський, який застосував фізичний вплив, спеціальні засоби або вогнепальну зброю, не несе за свої дії відповідальності навіть у разі заподіяння громадянам шкоди, якщо він діяв відповідно до Закону України «Про Національну поліцію». Перевищення повноважень щодо застосування примусових заходів тягне за собою відповідальність, встановлену

законодавством України. Так, кримінальна відповідальність поліцейського настає у випадках, коли він:

- використовував фізичний вплив, спеціальні засоби чи вогнепальну зброю для скоєння злочину (за відповідними статтями КК України);
- порушив вимоги кримінального законодавства про необхідну оборону (ст. 36 КК України) та крайню необхідність (ст. 39 КК України<sup>53</sup>).

Якщо дії поліцейського не підпадають під жодну статтю КК України, але під час застосування фізичної сили, спеціальних засобів чи вогнепальної зброї він порушив вимоги ст. 42–46 Закону України «Про Національну поліцію»<sup>54</sup>, його має бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності. Перевищення повноважень щодо застосування сили встановлюється під час службового розслідування. Правові засади притягнення поліцейських до дисциплінарної відповідальності, підстави та порядок накладення дисциплінарних стягнень визначено в Дисциплінарному статуті Національної поліції України, затвердженому Законом України від 15.03.2018<sup>56</sup>.

Як впливає з аналізу ч. 6 ст. 42 Закону України «Про Національну поліцію», до примусових поліцейських заходів не належать засоби індивідуального захисту – шоломи, бронежилети, протиударні. Засоби індивідуального захисту призначаються для захисту життєво важливих органів людини від можливих поранень холодною та вогнепальною зброєю і від хімічного ураження.

Застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів або зброї – крайні заходи, які допускаються у виняткових випадках і в порядку, визначеному Законом України «Про Національну поліцію». Тому поліцейський зобов'язаний негайно зупинити застосування певного виду заходу примусу в момент досягнення очікуваного результату. Згідно з ч. 7 ст. 29 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейський захід припиняється, якщо досягнуто мету його застосування, якщо неможливість досягнення мети заходу є очевидною або якщо немає необхідності у подальшому застосуванні такого заходу.

Мету застосування заходів примусу, передбачених Законом України «Про Національну поліцію», можна вважати досягнутою якщо: перервано, припинено протиправне діяння, яке має ознаки адміністративного чи кримінального правопорушення; створено умови для подальшого притягнення винних осіб до відповідальності; усунуто шкідливі наслідки правопорушення; унеможливлено вчинення нових правопорушень; відновлено попередній правовий стан суспільних відносин.